

TUMAČENJE SNOVA

Naslov originala
Die Traumdeutung
Sigmund Freud

Preveo sa nemačkog
dr Albin Vilhar

ISBN 978-86-81962-86-2

SIGMUND FROJD

TUMAČENJE SNOVA

 EDICIJA

I

NAUČNA LITERATURA O PROBLEMIMA SNA

Na sledećim stranicama pružiću dokaze za to da postoji jedna psihološka tehnika koja dozvoljava objašnjavanje snova i da se primenom ovog postupka svaki san pokazuje kao smisaona psihička tvorevina koja se na mestu koje je moguće naznačiti može uvrstiti u duševna zbivanja budnog stanja. Pokušaću, dalje, da objasnim zbivanja od kojih potiču neobičnost i nerazgovetnost sna i da od tih zbivanja izvedem zaključak o prirodi psihičkih sila iz čijeg se zajedničkog ili suprotnog delovanja rađa san. Kada dotle dođem, moje će izlaganje prestati jer će dostići onu tačku gde se problem snevanja uliva u obimnije probleme čijeg se rešenja treba latiti na osnovu drugog materijala.

Pregled radova i rezultata ranijih autora, i pregled sadašnjeg stanja problema snova u nauci iznosim unapred zato što u toku raspravljanja neću imati često povoda da se na to vraćam. Jer naučno razumevanje sna, uprkos višehiljadugodišnjim nastojanjima, napredovalo je veoma malo. Ovu činjenicu pisci tako jednodušno ističu da izgleda izlišno navoditi pojedine glasove. U delima čiji spisak priključujem na kraju svoga rada nalaze se mnoge napomene koje mogu dati podstreka, i obilje zanimljivog materijala za našu temu, ali tu nema ničega, ili malo čega od onog što bi pogađalo suštinu sna ili što bi definitivno moglo rešiti jednu od njegovih zagonetaka. Još manje znanja o tome, naravno, stekli su obrazovani laici.

Kakvo je shvatanje našao san u praistorijskim vremenima čovečanstva kod primitivnih naroda, i kakav je uticaj mogao imati na stvaranje njihovih predstava o svetu i o duši, to predstavlja temu od tako velikog interesa da je vrlo nerado isključujem iz obrade u vezi sa ovim. Skrećem pažnju na poznata dela *ser Đ. Luboka* (Sir J. Lubbock), *H. Spensera* (Spencer), *E. B. Tajlora* (Tylor) i drugih. Dodaću samo to da nam značaj ovih problema i spekulacija mogu postati shvatljivi tek pošto smo rešili zadatak „tumačenja snova“ koji nam lebdi pred očima.

Odjek praiskonskog shvatanja sna očigledno sačinjava osnovu važnosti koju snovima pripisuju narodi klasičnog starog veka.¹ Kod njih je po-

¹ Sledeći podaci prema pažljivom prikazivanju Biksenšica (Büchschütz) u delu: *Traum und Traumdeutung im Altertum*, Berlin 1861.

stojala pretpostavka da snovi stoje u vezi sa svetom nadljudskih bića u koja su verovali i da oni donose otkrovenja od strane bogova i demona. Osim toga im se nametalo shvatanje da snovi imaju značajnu svrhu za onog koji ih sanja, da mu po pravilu objave budućnost. Izvanredna raznovrsnost u sadržini i utisku snova stvarala je svakako teškoću da se sprovede jedinstveno shvatanje snova; ona je primoravala ljude da stvaraju raznovrsna razlikovanja snova i da ih raspoređuju u grupe, uvek prema njihovoj vrednosti i pouzdanosti. Kod pojedinih filozofa staroga veka ocenjivanje sna nije, razume se, bilo nezavisno od položaja koji su oni uopšte bili spremni da priznaju *mantici*.

U oba spisa filozofa *Aristotela* koji obrađuju san, ovaj je već postao objektom psihologije. Mi saznajemo da san ne dolazi od bogova, da nije božanske, nego demonske prirode, pošto je priroda demonska a ne božanska; to jest, san ne vodi poreklo od nekog natprirodnog otkrovenja, nego je posledica zakona ljudskoga duha koji je svakako srodan sa božanstvom. San je definisan kao duševna delatnost čoveka koji spava, ukoliko spava.

Aristotelu su poznate neke karakterističnosti sna; na primer da neznatne nadražaje, koji se javljaju u toku spavanja, san tumači kao nešto veliko („čovek veruje da ide kroz vatru i da se zagrejava kad se ovaj ili onaj deo tela sasvim neznatno zagreje“). Iz toga stanja Aristotel izvodi zaključak da snovi vrlo lako mogu odati lekaru¹ prve znake neke promene koja je počela da se javlja u telu, a koji danju nisu bili primećeni.

Poznato je da ljudi pre *Aristotela* san nisu smatrali tvorevinom duše koja sanja, nego nadahnućem od strane božanstva, i oba suprotna strujanja koja ćemo uvek naći prisutna u procenjivanju sna došla su već kod njih do izražaja. Oni su razlikovali istinite i dragocene snove, poslate čoveku u snu da bi ga opomenuli ili da bi mu objavili budućnost, od praznih/varljivih i ništavnih snova, čiji je cilj da čoveka zavaraju ili da ga gurnu u propast.

U svome delu *Griechische Mythologie und Religionsgeschichte*, str. 390 *Grupe* (Gruppe) daje ovakvu podelu snova prema *Makrobiju* i *Artemidoru*: „Snovi se dele na dve klase. Na jednu grupu treba da utiče samo sadašnjost (ili prošlost), dok je ona bez značaja za budućnost; ta grupa je obuhvatala ἐνύπνια insomnia, koja neposredno odražava datu predstavu ili njenu suprotnost, na primer glad ili njeno stišavanje, i φαντάσματα, koja datu predstavu fantastično proširuje, kao na primer mora, Efijalt (Ephialtes = zastareli naziv za moru – prim. prevodioca). Druga grupa, naprotiv, smatra se da određuje budućnost; u nju spadaju: 1) direktno predskazivanje koje čovek prima u snu (χρηστικισμός, oraculum), 2) proricanje predstoje-

¹ O odnosu sna prema bolestima raspravlja grčki lekar Hipokrat (Hippokrates) u jednoj glavi svoga čuvenog dela.

ćeg događaja (ὄραμα, visio), simboličan san kome je potrebno tumačenje (ὄνειρος, somnium). Ova teorija se održala kroz mnoge vekove.

Sa ovim promenljivim procenjivanjem snova stajao je u vezi zadatak „tumačenja sna“. Pošto su od snova uglavnom očekivana važna objašnjenja, i pošto ljudi sve snove nisu razumeli neposredno, to nisu mogli znati da li neki nerazumljivi san možda ipak predskazuje nešto značajno, time je dat podstrek nastojanju koje bi nerazumljivu sadržinu sna moglo zameniti shvatljivom i pritom sadržajnom. Kao najveći autoritet u tumačenju snova važio je u kasnom starom veku *Artemidor iz Daldisa*, i njegovo obimno delo nam mora nadoknaditi štetu za izgubljena dela iste sadržine.¹

Prednaučno shvatanje sna kod starih bilo je svakako u potpunosti saglasnosti sa njihovim celokupnim pogledom na svet koji je u spoljašnji svet projicirao kao realnost sve ono što je imalo realnost samo unutar duševnog života. Osim toga, taj pogled na svet vodio je računa o glavnom utisku koji budno stanje prima od sna preko preostalog sećanja ujutru; jer u ovom sećanju san se pojavljuje što je ostaloj psihičkoj sadržini kao nešto strano, kao nešto što, takoreći, dopire iz nekog drugog sveta. Bilo bi, uostalom, pogrešno misliti da učenje o natprirodnom poreklu snova danas kod nas nema pristalica; bez obzira na sve pietističke i mističke pisce – koji dobro rade što ostatke nekad veoma prostrane oblasti natprirodnog drže sve dok ih objašnjenje prirodnih nauka ne osvoji –, nailazimo ipak i na oštroumne ljude, nenaklonjene svemu što je pustolovno, koji svoje religiozno verovanje u postojanje i u uplitanje nadljudskih duhovnih snaga pokušavaju da zasnivaju baš na neobjašnjivosti pojava u snu (*Hajfner*). Uvažavanje doživljavanja snova od strane mnogih filozofskih škola, na primer šelingijanovaca, predstavlja jasno sećanje na božanstvo sna koje je u starom veku bilo neosporno; ali ni raspravljanje o diviatornoj snazi sna, koja predskazuje budućnost, nije još završeno, jer nema dovoljno psiholoških pokušaja objašnjenja da bi se savladao celokupni materijal, pa ma koliko nedvosmisleno simpatije svakog čoveka koji se posvetio naučnom načinu mišljenja bile sklone da se ovakvo tvrđenje odbaci.

Pisati istoriju našeg naučnog saznanja o problemima sna teško je zato što se u ovom saznanju, ma koliko da je na pojedinim mestima postalo dragoceno, ne može primetiti neki napredak u izvesnim pravcima. Nije se došlo do izrade jednog temelja od osiguranih rezultata, na kome bi sledeći

¹ O daljoj sudbini tumačenja snova tokom srednjeg veka v. u Diepgen-a, a i u specijalnim istraživanjima M. Ferstera (Forster), Gotharda (Gotthard) i drugih. O tumačenju snova kod Jevreja raspravljaju Almoli, Amram, Lowinger, a u najnovije doba, vodeći računa o psihoanalitičkom gledištu, Lauer. Sa arapskim tumačenjem snova upoznaju nas Drexl, F. Schwarz i misionar Třinkdji; sa japanskim Miura i Iwaya; sa kineskim Secker; sa indijskim Negelein.

istraživač gradio dalje, nego svaki novi autor hvata iste probleme iznova i uvek, takoreći, u samom početku. Kad bih hteo da se držim reda autora i da ukratko za svakog pojedinog kažem koja je shvatanja o problemu sna on iznosio, morao bih se odreći pokušaja da dam jednu preglednu celokupnu sliku o sadašnjem stanju poznavanja sna; stoga sam pretpostavio da svoje izlaganje vežem za teme umesto za pisce, i navešću kod svakog problema sna celokupan materijal za njegovo rešavanje koji se nalazi u literaturi.

Ali pošto mi nije pošlo za rukom da savladam celokupnu i u tolikoj meri rasturenu literaturu koja prelazi i u druge oblasti, moram svoje čitaoce zamoliti da se zadovolje ako se samo neka osnovna činjenica i nijedno značajno gledište u mom izlaganju nisu izgubili.

Donedavna većina pisaca smatrala se pobuđenim da o spavanju i o snu raspravljaju kao o jednoj povezanosti, i da po pravilu tome pridodaju i ocenjivanje analognih stanja koja spadaju u psihopatologiju, i slučajeva sličnih snu (kao što su halucinacije, vizije, itd.). Nasuprot tome, pojavljuje se u najnovijim radovima težnja da se tema ograniči i da se kao predmet raspravljanja uzme eventualno neko pojedinačno pitanje iz oblasti doživljavanja sna. Ja bih u toj promeni želeo da vidim izraz jednog uverenja da se u tako tamnim stvarima objašnjenje i saglasnost mogu postići samo nizom detaljnih ispitivanja. Ovde ja ne mogu dati ništa drugo do jednu takvu detaljnu raspravu, i to specijalno psihološke prirode. Nisam imao mnogo povoda da se bavim problemom spavanja, jer je to u suštini psihološki problem, mada se u karakteristici stanja spavanja mora sadržati zajedno i promena uslova funkcije duševnog aparata. Prema tome, ovde je izostavljena i literatura o spavanju.

Naučno interesovanje za fenomene sna kao takve dovodi do sledećih pitanja koja se međusobno delimično prepliću:

A

ODNOS SNA PREMA BUDNOM STANJU

Naivni sud čoveka koji se probudio pretpostavlja da je san – ako već ne dolazi iz nekog drugog sveta – spavača ipak odneo u neki drugi svet. Stari fiziolog *Burdah* (Burdach), kome dugujemo brižljivo i duhovito opisanje fenomena sna, izrazio je ovo uverenje jednom veoma zapaženom rečenicom (strana 474): „... nikad se ne ponavlja život preko dana sa svima svojim naporima i uživanjima, radostima i bolom, već naprotiv, san teži da nas svega toga oslobodi. Čak i ako je čitava naša duša bila ispunjena

jednim predmetom, ako je dubok bol razdirao našu unutrašnjost, ili ako je neki zadatak iziskivao našu celokupnu duševnu snagu, san nam daje ili nešto sasvim strano, ili on iz stvarnosti uzima samo pojedine elemente za stvaranje svojih kombinacija, ili pak samo ulazi u skalu našeg raspoređenja i simbolizuje stvarnost.“ J. H. *Fichte* (*Fichte*, I, 541) u istom smislu govori o snovima *dopunjavanja* i naziva ih jednom od tajnih blagodeti prirode duše koja se sama leči. – Na sličan način izražava se još i L. *Strimpel* (*Strumpell*) u svojoj studiji o prirodi i postanku snova (str. 16) koju s pravom sa svih strana visoko cene: „Onaj ko sanja okrenuo se od sveta budne svesti“ ... (str. 17): „U snu se takoreći potpuno gubi pamćenje sredene sadržine budne svesti i njeno normalno držanje...“ (str. 19): „Povučenoš duše u snu, koja je gotovo bez sećanja, od redovne sadržine i toka budnog života...“

Pretežna većina pisaca, međutim, zastupala je suprotno gledište o odnosu sna prema budnom stanju. Tako *Hafner* (str. 19): „San pre svega nastavlja budno stanje. Naši se snovi priključuju uvek na predstave koje su kratko vreme pre toga bile u svesti. Tačno posmatranje gotovo uvek naći će jednu nit kojom se san povezao za doživljaje prethodnog dana.“ *Vajgani* (*Weygandt*, str. 6) se direktno protivi gorenavedenom tvrđenju *Burdahovom*, „jer se često može, naizgled u pretežnom broju snova, posmatrati da nas oni vode baš natrag u običan život umesto da nas od njega oslobode“. *Mori* (*Mauray*, *Le sommeil et les rêves*, str. 56) kaže ukratko: „Nous revons de ce que nous avons vu, dit, desire ou fait“ („mi sanjamo o onom što smo videli, rekli, želeli ili uradili“). *Jesen* (*Jessen*) u svojoj *Psihologiji*, objavljenoj 1855. godine (str. 530), kaže nešto opširnije: „Sadržinu sna više ili manje uvek određuju individualna ličnost, godine starosti, pol, stalež, stepen obrazovanja, uobičajeni način života i događaji i iskustva tokom celokupnog dosadašnjeg života.“

Na najjednosmisleniji način zauzima svoj stav prema ovom pitanju filozof L. G. E. *Mas* (*Maass*, *Vber die Leidenschaften*, 1805. = *O strastima*): „Iskustvo potvrđuje naše tvrđenje da najčešće sanjamo o onim stvarima kojima su upućene naše najmilije strasti. Iz toga se vidi da naše strasti moraju imati uticaja na stvaranje naših snova. Slavoljubiv čovek sanja o stečenim (možda samo u svom uobraženju) lovorikama i o onima koje još treba da stekne, dok se zaljubljeni u svojim snovima bavi predmetom svojih slatkih nadanja... Sve čulne želje i preziranja koje spavaju u srcu mogu izazvati, ako budu podstaknute bilo kakvim razlogom, da iz predstave povezanih i udruženih sa njima nastane san ili da se ove predstave umešaju u jedan već postojeći san.“ (Saopštio *Vinterštajn* /*Vinterstein*/ u časopisu *Zeitschrift für Psychounalyse*).

Tako isto su mislili i stari o zavisnosti sadržine sna od života. Ja citiram po *Radenštoku* (Radenstock, Hir. 139): „Kad je Kserks pre svoga ratnog pohoda protiv Grčke dobrim savetom bio odvrćen od te odluke, dok su ga snovi neprestano na to podsticali, rekao mu je već stari racionalni persijski tumač snova *Artaban* vrlo zgodno da snovi najčešće sadrže ono što čovek već u budnom stanju misli.“

U didaktičkom epu *Lukrecijevu De rerum natura (O prirodi stvari)* nalazi se ovo mesto (IV, stih 959):

Et quo quisque fere studio devinctus adhaeret,
aut quibus in rebus multum sumus ante morati
atque in ea ratione fuit contenta magis mens,
in somnis eadem plerumque videmur obire;
causidici causas agere et componere leges,
induperatores pugnare ac proelia obire, ... itd. itd.¹

Ciceron kaže potpuno slično u svom delu *De divinatione* II, kao što mnogo kasnije tvrdi *Mori*: „Maximisque reliquise earum rerum moventur in animis et ugitantur, de quibus vigilantes aut cogitavimus aut cogimus.“*

Protivrečnost ovih pogleda u odnosu između doživljavanja sna i budnog stanja izgleda stvarno nerazrešiva. Zato će biti na mestu da se setimo opisa *F. W. Hildebranta* (Hildebrandt, 1875) koji misli da se osobenosti sna uopšte mogu opisati samo „nizom suprotnosti koje očigledno postaju protivrečnosti“ (str. 8) „Prvu od ovih suprotnosti stvaraju s jedne strane *stroga povučенost ili izdvojenost* sna od stvarnog i istinskog života, i s druge strane neprestano *zadiranje* jednoga u drugo, neprekidna zavisnost jednog od drugoga. – San je nešto sasvim odvojeno od stvarnosti doživljene u budnom stanju, moglo bi se reći neko samo u sebe hermetički zatvoreno postojanje, od stvarnog života nešto odvojeno nepremostivom provalijom. San nas oslobađa stvarnosti, briše u nama normalno sećanje na nju i stavlja nas u jedan drugi svet i u jedan sasvim drugi tok života koji u stvari nema nikakve veze sa stvarnim životom...“ *Hildebrant* zatim izvodi kako sa padanjem u san naše celokupno biće sa svojim formama egzisten-

¹ Prevod: I ukoliko ko intenzivnije vrši neki posao, ili u čemu smo se ranije mnogo duže zadržavali, te je u tom poslu duh bio mnogo više zategnut, izgleda da se često u snu bavimo istim stvarima: pravnici se bave procesima i sastavljanjem zakona, vojskovođe misle da se bore i da ratuju, itd. (Citat u Frojda je pogrešan; mesto je uzeto iz četvrtе knjige Lukrecijevog epа *O prirodi stvari*, stih 961–966. *Prim. prev.*)

*I najviše se u dušama pokreću one stvari o kojima smo budni razmišljali ili se njima bavili.

cije nestaje „kao iza nekog nevidljivog poklopca“. Čovek tada možda u snu obavlja putovanje morem do ostrva svete Jelene da bi Napoleonu, koji tamo živi u zarobljeništvu, ponudio kakvo izvrsno mozelsko vino. Ekskajzer nas dočekuje najljubaznije i čovek gotovo žali što se probudio i tako omeo interesantnu iluziju. A sad upoređujemo situaciju u snu sa stvarnošću. Nikad nismo bili vinarski trgovci i nikad nismo ni želeli da to budemo. Nikad nismo putovali morem, a ostrvo svete Jelene najmanje bi nam moglo predstavljati cilj jednog takvog putovanja. Prema Napoleonu, doduše, ne osećamo uopšte nikakvu simpatičnu sklonost, nego naprotiv, strašnu patriotsku mržnju. A pored svega toga snevač uopšte nije bio među živima u vreme kad je Napoleon umro na ostrvu; osim toga, bilo je izvan svake mogućnosti stvoriti neki lični odnos prema njemu. Tako doživljaj u snu izgleda kao nešto strano, ugurano između dva doba života koja potpuno odgovaraju jedno drugome i koji jedno drugo nastavljaju.

„Pa ipak“, nastavlja *Hildebrant*, „isto tako istinita i pravilna je prividna *suprotnost*. Ja mislim da mu ovom povučenošću i izdvojenošću najintimniji odnos idu ruku pod ruku. Mi bismo mogli upravo reći: Što god nam san pruža, materijal za to on uzima iz stvarnosti i iz duhovnog života koji se na ovoj stvarnosti odvija... Ma kako neobično time postupao, on zapravo nikad ne može da se odvoji od realnoga sveta, i njegove najuzvišeneje kao i najsmešnije tvorevine moraju svoje osnovno gradivo uvek uzimati od onog što nam se pred očima pojavilo ili u čulnom svetu, ili pak što je na neki način već zauzelo mesto u našem budnom toku mišljenja; drugim rečima, od onog što smo spolja ili iznutra već doživeli.“

B

GRADIVO SNA – SEĆANJE U SNU

Da celokupni materijal koji sačinjava sadržinu sna na neki način vodi poreklo od doživljenog, da se, dakle, u snu reprodukuje, spominje, to bar treba da nam važi kao neosporno saznanje. Ali bi pogrešno bilo pretpostaviti da se takva povezanost sadržine sna sa budnim životom mora bez muke pokazati kao očigledan rezultat postavljenog upoređenja. Ova povezanost, naprotiv, mora se tražiti pažljivo i ona ume da se u čitavom nizu slučajeva dugo krije. Razlog za to nalazi se u velikom broju osobenosti koje pokazuje sposobnost sećanja u snu i koje su dosad ipak izbegle svako objašnjenje, iako su opšteprimećene. Isplatiće se trud ako se sa ovim osobenostima detaljno pozabavimo.

Pre svega se dešava da se u materiji sna pojavljuje materijal koji posle toga u budnom stanju ne priznajemo da pripada krugu našeg saznanja i doživljenja. Sećamo se, doduše, da smo o tome sanjali, ali se ne sećamo da li smo i kada to doživeli. Onda ostajemo u neizvesnosti o tome iz kojeg se izvora san stvarao, i nalazimo se u iskušenju da pomislimo na delatnost sna koja samostalno stvara, dok često posle dugog vremena neki novi doživljaj ponovo donese sećanje na raniji doživljaj za koji smo smatrali da je izgubljen, te se time otkriva izvor sna. I onda moramo priznati da smo u snu nešto znali i nećeg se setili što u budnom stanju sposobnost pamćenja nije imala.¹

Delbef (Delboeuf) priča iz svog sopstvenog iskustva o snu jedan naročito upečatljivi primer. On je u snu video dvorište svoje kuće pokriveno snegom i našao je dva mala guštera upola ukočena i zatrpana ispod snega; kao prijatelj životinja on ih je podigao, zagrejao i odneo u rupu u zidu koja je za njih bila određena. Osim toga dao im je nekoliko listova jedne male paprati koja je rasla na zidu i koju su oni, kao što mu je bilo poznato, jako voleli. U snu je znao ime te biljke: *Asplenium ruta muralis*. San se zatim nastavljao, vratio se posle uključivanja ponovo gušterima i *Delbefu*, na njegovo zaprepašćenje, pokazao dve nove životinjice koje su se latile ostataka paprati. Zatim on skrenu pogled preko polja i primeti petog, šestog guštera kako kreću ka otvoru u zidu, i naposljetku je čitava ulica bila prekrivena povorkom guštera koji su se svi kretali istim pravcem, itd.

U budnom stanju *Delbef* je znao samo nekoliko latinskih imena biljaka, i ono nije obuhvatalo poznavanje nekog asplenijuma. Na svoje veliko iznenađenje morao se uveriti da zaista postoji neka paprat s tim imenom. *Asplenium ruta muralis* bilo je njeno pravo ime koje je san nešto malo iskvario. Na slučajno poklapanje svakako se nije moglo misliti; ali je za *Delbefa* ostala zagonetka odakle je u snu uzeo poznavanje imena *Asplenium*.

San se dogodio 1862. godine. Šesnaest godina kasnije, prilikom posete svome prijatelju, filozof naiđe na jedan mali album sa osušanim cvetovima kao što se u mnogim krajevima Švajcarske prodaju strancima kao uspomena. Tada se u njemu pojavi sećanje, on otvara herbarijum, nalazi u njemu *asplenium* svoga sna i prepoznaje svoj sopstveni rukopis u latinskom nazivu koji je stajao pored biljke. I sad se mogla uspostaviti veza. Jedna sestra ovoga prijatelja posetila je *Delbefa* godine 1860. na svom svadbenom putu – dve godine pre onog sna o gušterima. Ona je tada sa

¹ Vašide (Vaschide) tvrdi takođe da je često primećeno da u snu čovek strane jezike govori tečnije i bolje nego kad je budan.

sobom ponela album, namenjen bratu, i Delbef se potrudio da po diktatu jednog botaničara pored svake osušene biljčice ispiše njeno latinsko ime.

Srećan slučaj koji je ovaj primer načinio tako interesantnim za objavljivanje dozvolio je *Delbefu* da još jedan deo sadržine toga sna svede na svoj zaboravljeni izvor. Jednoga dana godine 1877. dođe mu slučajno do ruku jedna stara sveska nekog ilustrovanog časopisa, i u njoj je video naslikanu čitavu gomilu guštera onako kao što je to sanjao 1862. godine. Sveska je bila iz godine 1861. i Delbef se mogao setiti i toga da je na taj časopis bio pretplaćen od prvog dana njegovog izlaženja.

To da san raspolaže sećanjima nepristupačnim budnom stanju jeste tako znatna i teorijski značajna činjenica da bih, saopštavajući još druge „hipermaestičke“ snove, želeo da još više pojačam pažnju za njih. *Mori* (Maury) priča kako mu je reč *Mussidan* duže vreme dolazila danju na pamet. On je znao da je to naziv neke francuske varoši, ali više ništa. Jedne noći sanjao je o razgovoru koji je vodio sa nekom osobom koja mu je rekla da dolazi iz Musidana, i na njegovo pitanje gde se taj grad nalazi, ovaj mu odgovori da je Musidan jedan okružni grad u Departmanu de la Dordonj (Departement de la Dordogne). Kad se probudio, *Mori* nije poverovao onome što mu je u snu objašnjeno; ali mu je geografski leksikon rekao da je objašnjenje bilo sasvim tačno. U ovom slučaju potvrđeno je veće znanje sna, ali izgubljeni izvor odakle ovo potiče nije pronađen.

Jesen (str. 55) pripoveda o jednom sasvim sličnom događaju u snu iz starijih vremena: „Ovamo spada, između ostalog, i san *Skaligera* (Scaliger) (*Ilenings*, na navedenom mestu str. 300), koji je pisao pesmu pohvale slavnim ljudima iz Verone; njemu se u snu javio neki čovek po imenu *Brugnolus*, i žalio mu se što ga je u pesmi bio zaboravio. Mada se *Skaliger* nije sećao da je o tom čoveku ikada ma šta čuo, on je ipak načinio stihove njemu u počast, a njegov sin je kasnije u Veroni saznao da je nekad ranije u tom gradu bio čuven kao kritičar čovek po imenu *Brugnolus*.

O jednom hipermnestičkom snu koji se ističe naročitom osobenošću da se, naime, u jednom kasnijem snu obavlja agnosciranje nekog sećanja koje prvobitno nije moglo biti raspoznato priča markiz D'Erve de Sen Deni (Marquis d'Hervev de St. Denis, prema Vašidu, str. 232): „Jednom sam sanjao o nekoj mladoj ženi sa zlatnoplavom kosom; video sam kako časka sa mojom sestrom dok joj je ona pokazivala neki vez. U snu mi je izgledala veoma poznata, mislio sam čak da sam je već više puta video. Kad sam se probudio, imao sam ovaj lik sasvim živo pred sobom, ali ga uopšte nisam mogao prepoznati. Ponovo sam zaspao i snoviđenje mi se ponovo pojavi. U ovom novom snu ja oslovljavam tu plavokosu damu i pitam je da li već možda nisam imao zadovoljstvo da je negde vidim. „Sigurno“, odgovori

dama, „setite se samo morskog kupališta u Pornicu“. Smesta se ponovo probudih, i sad se sa potpunom sigurnošću mogu setiti svih pojedinosti sa kojima je ovo ljupko snoviđenje bilo povezano.“

Isti pisac (kod Vašida, str. 233) priča:

Neki muzičar koga je on poznao slušao je jednom u snu neku melodiju koja mu je izgledala potpuno nova. Tek mnogo godina kasnije on je istu melodiju našao zabeleženu u jednoj staroj zbirci muzičkih komada, za koju se još uvek ne seća da ju je ikad ranije imao u rukama.

Majers (Myers) je na nekom mestu, koje mi, nažalost, nije pristupačno (Proceedings of the Society for Psychical Research), objavio čitavu zbirku ovakvih hipermnestičkih snova. Ja mislim da će svako ko se bavi snovima morati priznati kao veoma običan fenomen to da san svedoči o znanjima i sećanjima kojima budan čovek misli da ne raspolaže. Prilikom psihoanalitičkih radova sa nervoznima, o kojima ću pričati kasnije, svake nedelje više puta dolazim u položaj da pacijentima na osnovu njihovih snova dokažem da oni zapravo dobro poznaju citate, opscene reči i slično i da se njima služe u snu, mada su ih u budnom životu zaboravili. Želim da na ovom mestu navedem još jedan bezazlen slučaj hipermnezije sna jer se kod njega sasvim lako može utvrditi izvor iz kojeg je poteklo znanje pristupačno samo snu.

Jedan pacijent je sanjao, u jednom dužem snu, da je u nekoj kafani poručio jednu „*kontuszowku*“; pošto je to ispričao, pitao je šta je to, jer to ime još nikad nije čuo. Ja sam mu mogao odgovoriti da je *kontuszowka* nekakva poljska rakija koju on nije mogao u snu izmisliti, pošto mi je to ime već odavno poznato sa plakata. Pacijent u početku nije uopšte hteo da mi poveruje. Nekoliko dana kasnije, pošto mu se san u jednoj kafani učinio stvarnim, primetio je to ime na jednom plakatu, i to na jednom uglu na ulici pored kojeg je već mesecima morao proći bar dva puta dnevno.

Na svojim sopstvenim snovima sam saznao u koliko velikoj meri zavisimo od slučaja prilikom utvrđivanja odakle pojedini elementi sna dolaze. Godinama pre nego što sam napisao ovu knjigu progonila me je slika jednog veoma jednostavno oblikovanog crkvenog tornja za koji se nisam mogao setiti da sam ga ikada video. Onda sam ga odjednom prepoznao, i to sa potpunom sigurnošću, na jednoj maloj stanici između Salcburga i Rajhenhala (Salzburg, Reichenhall). To je bilo u drugoj polovini devedesetih godina, a tom prugom sam se prvi put vozio godine 1866. Kasnijih godina, kad sam se već intenzivno bavio proučavanjem snova, slika jednoga značajnog mesta koja mi se često javljala u snu postala mi je upravo dosadna. U izvesnom prostornom odnosu prema mojoj ličnosti, ja sam s leve strane video neki tamni prostor iz kojeg su se isticale nekolike gro-

teskne figure od peščara. Jedan zračak sećanja, kome nisam baš hteo poverovati, kazivao mi je da je to ulaz u neku pivnicu, ali mi nije pošlo za rukom da objasnim ni šta ovo snoviđenje treba da znači, niti odakle dolazi. Godine 1907. slučajno stigoh u Padovu, koju, nažalost, nisam mogao ponovo da posetim još od 1895. godine. Moja prva poseta lepoj univerzitetnoj varoši nije me zadovoljila jer nisam mogao da razgledam *Dotove* (Giotto) freske u crkvi *Madonna dell' Arena* i okrenuo sam se sred ulice koja je vodila ka mestu čim su mi rekli da je crkvice toga dana zatvorena. Prilikom svoje druge posete, dvanaest godina kasnije, mislio sam da taj propust nadoknadim, pa sam pre svega potražio put koji vodi ka crkvi *Madonna dell' Arena*. I na ulici koja vodi ka crkvi, s leve strane u pravcu ulice, verovatno na onom mestu gde sam se 1895. godine okrenuo, otkrio sam ono mesto koje sam tako često viđao u snu, sa figurama od peščara na njemu. To je u stvari bio ulaz u baštu jednoga restorana.

Jedan od izvora, iz kojeg san uzima materijal za reprodukovanje, delimično takav materijal kojeg se u misaonoj delatnosti budnoga stanja ne sećamo i koji nije upotrebljavan, jeste život u detinjstvu. Navešću samo nekoliko pisaca koji su to primetili i istakli.

Hildebrant (str. 23): „Već je izričito priznato da san ponekad sa čudotvornom sposobnošću reprodukovanja verno vraća pred dušu sasvim udaljene pa čak i zaboravljene događaje iz najudaljenijeg vremena.“

Strimpel (*Striimpell*, str. 40): „Stvar se još više pojačava ako primetimo kako san ponekad takoreći iz najdubljih i najmasovnijih zatrpavanja koje je kasnije vreme nagomilalo na najranije doživljaje mladosti slike pojedinih mesta, stvari, lica sasvim neoštećene i sa prvobitnom svežinom ponovo izvlači na dan. Ovo se ne ograničava samo na one utiske koji su prilikom svoga nastanka stekli živu svest ili se povezali sa snažnim psihičkim vrednostima, te se kasnije u snu ponovo vraćaju kao prava sećanja u kojima probuđena svest uživa. Dubina pamćenja sna obuhvata i takve slike ličnosti, stvari, lokalitete i doživljaje iz najranijeg doba koje su imale ili sasvim neznatnu svest ili uopšte nikakvu psihičku vrednost, ili su jedno i drugo već odavno izgubile, pa zato i u snu i posle buđenja izgledaju kao sasvim strane i nepoznate sve dok se ne otkrije njihovo rano poreklo.“

Folkelt (*Volkelt*, str. 119): „Naročito je značajno to kako rado sećanja iz detinjstva i mladosti ulaze u san. Ono na što već odavno ne mislimo, što je već odavno izgubilo svaku važnost za nas: na to nas san neumorno podseća.“

Vladavina sna nad materijalom iz detinjstva, koji kao što je poznato najvećim delom spada u praznine svesne sposobnosti pamćenja, daje po-

voda za postajanje interesantnih hipermnestičkih snova, od kojih želim da ponovo navedem nekoliko primera.

Mori (Le sommeil, strana 92) pripoveda da je kao dete često iz svoga mesta rođenja Mo (Meaux) dolazio u obližnje mesto Trilpor (Trilport), gde je njegov otac upravljao izgradnjom jednog mosta. Jedne noći san ga premešta u Trilpor i ostavlja ga da se ponovo igra na gradskim ulicama. Prilazi mu jedan čovek obučen u nekakvu uniformu. Mori ga pita kako se zove, on se predstavlja da se zove C... i da je čuvar mosta. Pošto se probudio, Mori, koji je još uvek sumnjao u tačnost sećanja, upita jednu staru služavku koja kod njega služi od njegovog detinjstva, da li se može setiti nekog čoveka s tim imenom. „Sigurno“, glasi odgovor, „to je bio čuvar na onom mostu koji je u ono vreme vaš otac gradio.“

O jednom isto tako lepo potvrđenom primeru o sigurnosti uspomena iz detinjstva koje se javljaju u snu pripoveda Mori o nekom gospodinu F..., koji je kao dete odrastao u Moribrizonu (Montbrison). Taj je čovek odlučio da dvadeset pet godina posle svoga odlaska ponovo poseti svoj zavičaj i stare prijatelje porodice koje od toga vremena više nije video. Noću pre svoga odlaska on sanja da je stigao na cilj i da je u blizini Moribrizona sreo nekog čoveka, nepoznatog iz viđenja, i ovaj mu reče da je gospodin T., prijatelj njegovog oca. Snevač je znao da je kao dete poznao nekog gospodina s tim imenom, ali se u budnom stanju više nije sećao kako on izgleda. Kad je nekoliko dana kasnije zaista stigao u Monbrizon, našao je ponovo lokalitet sna koji je smatrao nepoznatim i sreo jednog gospodina koga je smesta prepoznao kao gospodina T. iz svoga sna. Samo je stvarna ličnost bila starija nego što ju je slika u snu prikazala.

Mogu ovde da ispričam jedan svoj sopstveni san u kome je utisak kojeg se treba setiti zamenjen jednim odnosom. U snu sam video jednu ličnost za koju sam u snu znao da je lekar u mom zavičajnom mestu. Lice te osobe nije bilo jasno, i ličnost se pomešala sa predstavom jednog od mojih gimnazijskih profesora koga još danas ponekad slučajno sretnem. Kakav odnos obe ove ličnosti povezuje kasnije u budnom stanju nisam mogao proključiti. Ali kad sam se kod svoje majke raspitao za lekara koji me je lečio u mojim prvim godinama detinjstva, saznao sam da je imao samo jedno oko; a jedno oko ima i moj profesor gimnazije čija je ličnost u snu pokrila ličnost lekara. Prošlo je već trideset osam godina otkako lekara nisam video i, koliko znam, u budnom stanju nikad nisam ni mislio na njega.

Kad više pisaca tvrdi da se u većini snova može dokazati postojanje elemenata iz najmlađih dana, onda to zvuči kao da treba da se stvori neka protivteža prema preterano velikoj ulozi utisaka iz detinjstva u snovima. *Robert* (str. 46) čak tvrdi: „Normalan san se uglavnom bavi samo utiscima

iz poslednjih prošlih dana.“ Mi ćemo, dabome, saznati da teorija sna koju je Robert izgradio upravo energično zahteva ovakvo potiskivanje najstarijih i pomeranje najmlađih utisaka. Ali činjenica koju Robert izražava s pravom postoji kao što ja lično mogu da tvrdim, na osnovu svojih sopstvenih istraživanja. Jedan američki pisac, Nelson, zastupa mišljenje da se u snu najčešće iskorišćavaju utisci dana koji prethode snu, ili utisci trećeg prethodnog dana, kao da utisci dana koji neposredno prethode snu nisu već dovoljno oslabljeni – udaljeni.

Većem broju pisaca koji nisu hteli da sumnjaju u intimnu povezanost sadržine sna sa budnim stanjem palo je u oči da se utisci koji intenzivno zapošljavaju budno stanje pojavljuju tek onda u snu kada ih je misaoni rad preko dana donekle potisnuo u stranu. Tako čovek po pravilu ne sanja o nekom dragom pokojniku u prvo vreme, sve dok preživelog sasvim ispunjava tuga (*Delaž*, *Delage*). Međutim, jedna od poslednjih posmatračica, *Mis Halam* (*Miss Hallam*) prikupila je takođe primere i za suprotni stav i u tom pogledu zastupa pravo svakoga od nas na psihološku individualnost.

Treća, najznačajnija i najnerazumljivija osobenost sećanja u snu pokazuje se u izboru reprodukovanog materijala, pošto se ne smatra da je vredno pamćenja, kao u budnom stanju, samo ono što je najznačajnije nego, naprotiv, i ono što je najpravodušnije i najbeznačajnije. Da vidimo šta o tome kažu pisci koji su svoje čuđenje najjače izrazili.

Hildebrant (str. 11): „... jer značajno je da san svoje elemente po pravilu ne uzima iz velikih i dubokih događaja, niti iz snažnih i radnih interesa prošloga dana, nego iz sasvim sporednih dodataka, takoreći iz bezvrednih mrvica nedavno proživle ili malo udaljenije prošlosti. Potresan smrtni slučaj u našoj porodici, pod čijim utiskom kasnije zaspimo, briše se iz našeg sećanja, dok nas prvi budni trenutak sa tužnom snagom ponovo ne vrati u njega. Naprotiv, bradavica na čelu nekog stranog čoveka koji nas je sreo i na koga nijedan trenutak više nismo mislili pošto smo prošli pored njega, ta bradavica igra ulogu u našem snu...“

Štrimpel (str. 39): „... ovakvi slučajevi, kada analiza jednog sna pronađe njegove sastavne delove, doduše, dolaze iz doživljaja prethodnog ili pretposlednjeg dana, ali koji su ipak bili u toj meri bez vrednosti za budnu svest da su odmah posle doživljavanja zaboravljeni. Takvi doživljaji su otprilike izjave koje smo slučajno čuli, ili površno primećene radnje nekog drugog čoveka, zapažanja stvari ili lica koja su brzo prošla, pojedini kraći stavovi nekog teksta i slično.“

Havelok Elis (*Havelock Ellis*, strana 727): „The profound emotions of waking life, the questions and problems on which we spread our chief vo-

luntary mental energy, are not those which usually present themselves at once to dream consciousness. It is so far as the immediate past is concerned, mostly the trifling, the incidental, the 'forgotten' impressions of daily life which reappear in our dreams. The psychic activities that are awake most intensely are those that sleep most profoundly."¹

Binc (Binz, str. 45) baš ove osobenosti sećanja u snu, o kojima govorimo, uzima kao povod da izrazi svoje nezadovoljstvo sa objašnjenjima sna koje je on sam podupirao: „I prirodni san postavlja nam slična pitanja. Zašto ne sanjamo uvek utiske sećanja iz poslednjih preživelih dana, nego se često bez ikakvog shvatljivog motiva uranjamo u prošlost koja je daleko iza nas i koja je gotovo zaboravljena? Zašto svest u snu često prima utisak ravnodušnih slika sećanja, dok su moždane ćelije, onde gde u sebi nose najrazdražljivije beleške proživljenog, u većini neme i nepokretne, osim ako ih je akutno osveženje za vreme budnosti malo pre toga nadražilo?“

Lako se uviđa kako je neobična sklonost sećanja u snu prema ravnodušnim, pa prema tome, i nezapaženim stvarima iz dnevnih doživljavanja, morala većim delom dovesti do toga da se zavisnost sna od života preko dana uopšte ne zapaža i da se, zatim, otežava dokazivanje da takva zavisnost postoji u svakom pojedinačnom slučaju. Tako je bilo moguće da je mis *Vajton Kolkins* (Miss Whiton Calkins), prilikom statističke obrade svojih snova (i snova njenog druga), ipak zadržala jedanaest procenata od ukupnog broja, u kojima se nije mogao nazreti neki odnos prema životu preko dana. *Hildebrant* je svakako u pravu kada tvrdi da bi nam se sve slike snova genetski objasnile kad bismo svaki put dovoljno vremena i pažnje posvetili istraživanju njihovog porekla. Taj posao, naravno, on naziva „krajnje mukotrpnim i nezahvalnim“. „Jer uglavnom bi se sve većim delom svodilo na to da se pronađu svakojake psihički sasvim bezvredne stvari u najudaljenijim kutovima sećanja da se svakojaki sasvim indiferentni momenti iz davno prošlih vremena ponovo iznesu na svetlo iz zadržanosti koju im je možda već sledeći sat bio doneo.“ Ali ja ipak moram da žalim što je ovaj oštromni pisac dozvolio da ne ide ovim putem koji ovako neugledno počinje; taj put bi ga odveo neposredno u centar tumačenja snova.

Stav sećanja u snu je svakako od najveće važnosti za svaku teoriju o sećanju uopšte. On nas uči da „ništa, što smo jednom posedovali, ne mo-

¹ Duboke emocije budnog života, pitanja i problemi na koje prostiremo svoju glavnu voljnu mentalnu energiju nisu one emocije koje se obično odjednom pojavljuju u snu. U našem snu pojavljuju se, ukoliko se to tiče neposredne prošlosti, većinom beznačajni, slučajni, „zaboravljeni“ utisci svakodnevnog života. Psihičke aktivnosti koje su najintenzivnije budne jesu baš one koje najdublje spavaju.

že u potpunosti da se izgubi“ (Šolc, Scholz, str. 34). Ili, kao što kaže *Delbef* „*que toute impression meme la plus insignifiante, laisse une trace inalterable, indefiniment susceptible de reparaitre au jour*“, ¹ zaključak, na koji nas isto tako gone mnoge druge, patološke pojave duševnog života. Treba da imamo pred očima samo ovu izvanrednu radnu sposobnost sećanja u snu da bismo živo osetili protivrečnost koju moraju uspostaviti mnoge teorije sna koje ćemo kasnije pomenuti, a koje žele da apsurdnost i inkoherenciju snova objasne parcijalnim zaboravljanjem onog što nam je preko dana poznato.

Moglo bi se možda doći na pomisao da fenomen sanjanja uopšte redukujemo na fenomen sećanja, da u snu vidimo izražavanje jedne reprodukcione delatnosti koja i noću ne miruje, i koja je sama sebi cilj. Saopštenja, kao što su *Pilcova* (Pilcz), odgovarala bi tome, prema kojima se može dokazati postojanje čvrstih odnosa između vremena sanjanja i sadržine sna tako što se u dubokom snu reprodukuju utisci iz najstarijih vremena, a ujutru sveži utisci. Ali ovakvo shvatanje već unapred postaje neverovatno zbog načina na koji san postupa sa materijalom kojeg treba da se seća. *Štrimpel* s pravom ukazuje na to da se u snu ne ponavljaju doživljaji. San nekako počinje s tim, ali sledeći član je izostavljen; on se javlja kao izmenjen ili se na njegovom mestu pojavljuje jedan sasvim drugi strani član. San donosi samo odlomke reprodukcija. To je jedno tako sigurno pravilo da dozvoljava teorijske zaključke bazirane na njemu. Međutim, događaju se izuzeci, u kojima san jedan doživljaj isto tako u potpunosti ponavlja kao što to naše sećanje čini u budnom stanju. *Delbef* priča o nekom kolegi sa univerziteta da je jedno opasno putovanje kolima, na kome je kao nekim čudom izbegao udes, opet u snu obavio u svima njegovim pojedinostima. *Mis Kolkins* (Calkins) pominje dva sna koja su kao sadržaj imala tačnu reprodukciju jednog doživljaja od prethodnog dana, a ja lično imaću kasnije priliku da saopštim meni poznat primer jednog dečjeg doživljaja koji se neizmenjen vratio u snu.²

¹ Da čak i najbeznačajniji utisak ostavlja neizmenljiv trag koji je beskrajno sklon ponovnom oživljavanju.

² Iz kasnijeg iskustva dodajem da se u snu ne baš tako retko ponavljaju bezazleni i nevažni poslovi preko dana: pakovanje kofera, spremanje jela u kuhinji i slično. Ali kod ovakvih snova snevač sam ne ističe karakter sećanja, nego karakter „stvarnosti“. „To sve sam stvarno danju uradio.“

C NADRAŽAJI SNA I IZVORI SNA

Ono što treba da podrazumevamo pod nadražajima sna i izvorima sna, može se objasniti pozivanjem na narodnu izreku: „Snovi dolaze iz stomaka.“ Iza postavljanja ovih pojmova krije se jedna teorija koja san shvata kao posledicu smetnji spavanja. Čovek ne bi sanjao da se u toku spavanja nije pokrenulo bilo šta što mu smeta, a san je reakcija na ovu smetnju.

Raspravljajući o uzrocima koji izazivaju snove zauzimaju najširi prostor u izlaganjima pisaca. Samo po sebi je razumljivo da se problem mogao javiti tek otkako je san postao predmetom biološkog istraživanja. Stari za koje je san važio kao božansko poslanstvo, za san nisu morali da traže izvor nadražaja; san je potekao iz božanske ili demonske sile, njegova sadržina od znanja ili namere ovih sila. Za nauku se uskoro postavilo pitanje, da li je podsticaj na snevanje uvek isti ili da li on može biti mnogostruk, a time i razmišljanje da li uzročno tumačenje sna treba da pripadne psihologiji ili možda pre fiziologiji. Izgleda da većina pisaca smatra da uzroci smetnji u spavanju, dakle, izvori sna, mogu biti mnogostrukih vrste i da i telesni nadražaji kao i duševna uzbuđenja primaju ulogu izazivača sna. Ova shvatanja se u velikoj meri međusobno razlikuju u davanju prednosti jednom ili drugom među izvorima sna, i u stvaranju nekog reda prvenstva (ranga u njima prema njihovom značenju koje imaju pri postavljanju snova).

Gde je nabrojanje izvora sna potpuno, pojavljuju se najzad četiri vrste izvora sna; te vrste se upotrebljavaju i kod podele snova: 1) *Spoljni (objektivni) čulni nadražaj*. 2) *Unutrašnji (subjektivni) čulni nadražaj*. 3) *Unutrašnji (organski) telesni nadražaj*. 4) *Čisto psihički izvori nadražaja*.

Ad 1) Spoljni čulni nadražaji

Mlađi *Štrimpel*, sin filozofa, čije nam je delo o snu već više puta poslužilo kao putokaz u probleme sna, saopštio je, kao što je poznato, posmatranje jednog bolesnika sa opštom anestezijom površina tela i oduzetošću većeg broja viših čulnih organa. Kad bi se kod toga čoveka zatvorili još oni malobrojni preostali čulni otvori koji su ostali otvoreni prema spoljnjom svetu, on bi zaspao. Kad želimo da zaspimo, mi svi težimo ka jednoj situaciji koja je slična situaciji u *Štrimpelovom* eksperimentu. Mi zatvaramo najvažnije čulne kanale, oči, i pokušavamo da ostala čula zaštitimo od svakog nadražaja ili svake promene nadražaja koji na njih deluju. Zatim